

Слоўніца

АРХІЎНАЯ СПАДЧЫНА

Як рукапіс сто гадоў чакаў выдання

«Расейска-беларускі слоўнік» Апанаса Ярушэвіча — унікальны помнік нацыянальнай лексікаграфіі, першы грунтоўны перакладны слоўнік, створаны ў нацыянальнай мовазнаўчай навуцы на пачатку яе станаўлення.

Матэрыялы для слоўніка Апанас Ярушэвіч збіраў у 1907—1918 гадах. Гэта праца стваралася ў няпросты гістарычны перыяд, калі наша краіна павінна была вызначыцца як самастойная рэспубліка. Таму вельмі важна было сцвердзіць сябе праз мову. У слоўніку ўпершыню лексікаграфічную апрацоўку атрымалі звыш 13 000 слоў, беларускую частку якіх аўтар сабраў самастойна або праз сваіх вучняў. У аснову пакладзены маладзечанскія гаворкі. Менавіта дзякуючы гэтай працы можна даведацца пра стан сярэднебеларускіх (цэнтральных) гаворак, якія былі ўзяты за аснову сучаснай літаратурнай мовы ў другой палове XIX — пачатку XX стагоддзя. А таксама праз слова мы зможам убачыць побыт беларусаў на межы стагоддзяў, сацыяльна-эканамічнае жыццё, матэрыяльную і духоўную культуру.

«Паступова мы робім адкрыцці ў галіне археалогіі, гісторыі, нашай матэрыяльнай, духоўнай культуры і мовазнаўства. І сёння

дэманструем чарговае з іх. Адкрываем новае прозвішча, невядомае да гэтага большасці беларусаў, — Апанас Ярушэвіч, — заўважыў дырэктар Інстытута мовазнаўства імя Якуба Коласа Ігар КАПЫЛОЎ. — Без тых людзей, якія працавалі ў XIX — пачатку XX стагоддзя, не было б ні Беларусі, ні беларускай мовы. Дзякуючы ім мы заявілі пра сябе як пра адметную супольнасць на карце свету».

Праца была ажыццёўлена Інстытутам мовазнаўства сумесна з Нацыянальным архівам. Каб дакументу надаць аблічча слоўніка, супрацоўніцы Цэнтра даследавання беларускай культуры, мовы і літаратуры Ірыне ГАЛУЗЕ давялося прыкласці шмат намаганняў. Справа ў тым, што рукапіс быў чарнавіком з праўкамі самога аўтара, і да асобных слоў не пададзены пераклад. Да таго ж над будучым слоўнікам папрацаваў Браніслаў Эпімах-Шыпіла — чырвоным колерам паверх тэксту ўнёс больш за 300 правак. І важна было і такую інфармацыю захаваць. Каб перадаць усё гэта, а таксама падладзіць кніжку пад сучаснага чытача, была выпрацавана пэўная сістэма памет.

Слоўнік падкінуў даследчыкам нямала загадак. Чаму Апанас Ярушэвіч узяўся за гэтую працу, дзе і якім чынам збіраўся матэрыял, чаму слоўнік не быў

надрукаваны, як выкарыстоўваўся рукапіс?.. Да таго ж у некаторых крыніцах згадваецца, што аўтар шчыраваў яшчэ над адным слоўнікам — «беларускім», але невядома, што сталася з той працай. На жаль, небагата засталася інфармацыі і пра самога Апанаса Ярушэвіча, хоць гэта быў надзвычай адукаваны чалавек таго часу — багаслоў, культурны дзеяч, краязнавец, педагог. З 1907 да 1920 года ён працаваў дырэктарам Маладзечанскай настаўніцкай семінарыі. А пра далейшы лёс асобы інфармацыі няма. Захаваўся ліст удавы, дзе ў 1924 годзе яна просіць Усевалада Ігнацюскага прызначыць пенсію, бо ёй і дзецім няма за што жыць, і дасылае працы мужа, каб можна было вызначыць памер пенсіі...

Архівы (у тым ліку і замежныя) захоўваюць яшчэ багата матэрыялаў, якія маюць дачыненне да нашай моўнай спадчыны. І «Расейска-беларускі слоўнік» Апанаса Ярушэвіча — толькі адна з крыніц, адкуль можна чэрпаць цікавыя факты. Сёння ў Акадэміі навук вучоныя працуюць над Зводным слоўнікам беларускіх народных гаворак, збіраюцца перагледзець усе даступныя лексікаграфічныя, лінгва-геаграфічныя і рукапісныя архіўныя крыніцы, каб падаць у адным электронным рэсурсе.

Алена ДЗЯДЗЮЛЯ.

Сваімі словамі

ПРЫСТУПКІ НА ВЯРШЫНЮ

Неяк давялося ехаць у маршрутцы ў Быхаў з літаратарам з Сібіры. Суразмоўнік, надзвычай цікаўны і актыўны, усю дарогу дзяліўся са мной сваімі ўражанымі ад Беларусі. Напрыклад тым, што яна, аказваецца, так не падобна да Расіі...

Што ж так уразіла майго сібірскага сябра? Усё проста — тое, што ў нашай краіне ёсць замкі! Прычым іх шмат. Гэта важная прыкмета еўрапейскасці. А ў Расіі, аказваецца, замкі не будавалі зусім. Справа ў тым, што цэнтральная ўлада ў нашай усходняй суседняй была надзвычай моцнай — і цар акружаў сябе баярамі, якія вельмі вялікіх паўнамоцтваў не мелі. Наяўнасць жа замкаў у Беларусі сведчыць пра зусім іншыя парадкі. Яна паказвае, што тут жылі магнацкія і шляхецкія роды. Яны былі настолькі моцныя, што будавалі сабе палацы, якія маглі пасупернічаць у прыгажосці з княжацкім ці каралеўскім. Прыгадаем тых жа Радзівілаў — «некаранаваных каралёў Вялікага Княства Літоўскага». І замкі — гэта не толькі пазнака маёмасці ці ўлады. Гэта яшчэ і сведчанне асабістага погляду, уласнай волі: калі маёмасць большая за маёмасць караля, то ён сам будзе прыходзіць па параду. І калі замак, што дастаўся

домыя старажытныя гарады Алепа і Пальміра. Аднак разбурэнне стала вынікам вайны, з'яві ў пэўным сэнсе некантраляванай. На гэтым фоне яшчэ больш узрушваюць кадры ўзрывання некаторых надзвычай прыгожых еўрапейскіх цэркваў, якія знішчаюць самі мясцовыя жыхары. З прычыны таго, што ў іх... і так шмат гісторыка-культурных помнікаў.

На фоне такіх падзей разумееш, наколькі ўсё адносна ў нашым свеце. Перастаеш пераймацца з любой формай — ну адбілі на гістарычным фасадзе ўнікальную ляпніну і балкон — што зробіш, я асабіста іх назад не прыляплю. І тым не менш усім тым, што мы па-ранейшаму маем — занябаным ці адрэстаўраваным — хочацца ганарыцца. За выключэннем выпадкаў абсалютнай няўвагі да надзвычай прыгожых аб'ектаў (такіх, як шыкоўны касцёл у Беніцы Маладзечанскага раёна, па сценах якога ідуць трэшчыны), а таксама брутальнага рамонту адметных дамкоў (сюды я адношу не толькі штосьці значнае ў маштабах краіны, але і той самы «дом на суседняй вуліцы», які жыў сабе жыў сваім прыгожым гістарычным жыццём, прымаў наведвальнікаў ці жыхароў, але пасля планавага рамонту раптам стаў звычайнай «каробкай», такой, як іншыя).

Гаючыя крыніцы малой радзімы

На Гомельшчыне па выніках праведзенай у 2017—2018 гадах інвентарызацыі — 261 крыніца. Усе яны цяпер прывязаны да каардынат і апісаны. 130 з іх могуць патэнцыйна выкарыстоўвацца і для водазабеспячэння.

— Трэба сказаць, што частка з крыніц у парадак прыведзена, — адзначае намеснік начальніка аддзела кантролю за аховай і выкарыстаннем атмасфернага паветра і водных рэсурсаў Гомельскага абласнога камітэта прыродных рэсурсаў і аховы навакольнага асяроддзя Вадзім ТКАЧОЎ. — І ўжо сёння ў гэтыя месцы пад'язджаюць людзі, каб напоўніць бутлі гаючай вадой. Але ж шмат дзе яшчэ неабходна добраўпарадкаваць тэрыторыю навакол і пачысціць крыніцы. Усім трэба памятаць пра тое, што рэсурсы вады не бязмежныя, а здароўе чалавека і жыццё залежаць ад яе колькасці і якасці.

З мэтай кантролю за якасцю вады з 1993 года ў Рэспубліцы Беларусі праводзіцца маніторынг

паверхневых і падземных вод. Летась за станам паверхневых водных аб'ектаў, размешчаных на тэрыторыі Гомельскай вобласці, ажыццяўляліся назіранні ў 29 пунктах. Імі былі ахоплены 17 рэк, адно вадасховішча. У ліку самых важных кірункаў маштабнай экалагічнай кампаніі «Уладкуем малую радзіму» старшыня Гомельскага абласнога камітэта прыродных рэсурсаў і аховы навакольнага асяроддзя Андрэй СУШЧЭВІЧ называе і добраўпарадкаванне крыніц:

— У першую чаргу будуць уладкаваны тыя, якія найбольш папулярныя сярод жыхароў той ці іншай мясцовасці.

Праблемамі вады і ўвогуле навакольнага асяроддзя ў вобласці актыўна займаецца Гомельская абласная грамадская арганізацыя «Асацыяцыя дзяцей і моладзі» (АСДЕМО). Дарэчы, на базе кафедры «Экалогія» Гомельскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Францыска Скарыны прайшла адукацыйная экалагічная акцыя «У кроплі вады адлюстроўваецца свет».

Ірына АСТАШКЕВІЧ.

Сядзіба Слацінскіх у Раванічах Чэрвеньскага раёна Мінскай вобласці (на берэзе ракі Уша) марыць аднойчы знайсці новага гаспадара.

ад продкаў, стаіць на пэўнай зямлі, гаспадар прымае рашэнні, якія ўплываюць не толькі на ўласны двор, але і на людзей, што жывуць навакол. Годнасць, маёмасць, адказнасць за яе — вось тое, як можна вызначыць шляхцаў і іх нашчадкаў. Цікава тое, што да падзелаў Рэчы Паспалітай кожны чацвёрты жыхар сучаснай Беларусі належаў да вышэйшага са слоўя — шляхты — і гэта надзвычай высокі паказчык!

Шматлікія замкі, сядзібы, палацы раскіданы па ўсёй Беларусі. Асабліва шмат іх на Гродзеншчыне, на ўсходзе ж краіны гісторыка-культурнай спадчыны нашмат меней.

Аднак помнікі велічы мінулых стагоддзяў усё адно і тут, і там сёння шчодро ўпрыгожваюць карту нашай краіны. Хочацца параўнаць іх з травой, якая прабіваецца скрозь асфальт XXI стагоддзя. Замкі — гэта маўклівыя сведкі, якія ў той жа час голасна прамаўляюць да сучаснага пакалення.

Не буду наракаць на тое, што мала грошай выдзяляецца на іх аднаўленне і некаторыя разбураюцца ўсё болей і болей. Бо адразу ж згадваецца, як у 2017 годзе ў выніку бамбардзіроўкі ў Сірыі было знішчана адразу шэсць аб'ектаў сусветнай спадчыны ЮНЕСКА, у тым ліку вя-

Кожны выпадак аднаўлення занябанай калісці мясціны, які добраахвотна робіць прыватная асоба, можна прыраўняць да асабістага подзвігу гэтага чалавека, які датычыцца ўсёй краіны. Так па прыкладзе Любчанскага замка цяпер аднаўляецца і яго блізкі сусед — палац у Шчорсах, які таксама можа вярнуць былую веліч і прыгажосць. Дзесьці з год таму актыўна пісалі пра тое, што шыкоўны занябаны палац у Жамыслаўні Іўеўскага раёна набыў іарданец. І вось нядаўна стала вядома, што ў адметнай мясціны новы ўласнік — беларус — ён ужо распачаў работы, абяцае захаваць цэласнасць помніка, але ў той жа час зрабіць з яго прывабны турыстычны аб'ект. Ну і конны маршрут праз мясцовы парк уладкаваць. Чым не казка? Асабіста я з задавальненнем наведваю такую.

Некаторыя нашы людзі, пабываўшы ў Еўропе, кажуць, што Беларусь — не краіна замкаў, бо «там» іх нашмат больш і яны нашмат лепш дагледжаныя. Але мы маем тое, што маем. І шлях на вяршыню пачынаецца з клопату пра невялікае. Нездарма біблейская мудрасць сцвярджае, што верны ў малой справе будзе пастаўлены над вялікай.

Ніна ШЧАРБАЧЭВІЧ.

ЛІСТЫ ВАЙНЫ

Брэсцкі пісьменнік Аляксандр Валковіч, у мінулым ваенны журналіст, запрашае ўсіх патрыётаў да ўдзелу ў праекце «Перавыданне кнігі «Лісты вайны», якая выйшла да 65-годдзя Вялікай Перамогі» ў Брэсце. Новае, перапрацаванае і дапоўненае выданне прысвечана 75-й гадавіне вызвалення Беларусі ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў і 75-годдзю Перамогі савецкага народа ў Вялікай Айчыннай вайне.

Аўтару кнігі ўдалося сабраць, прачытаць, а часам «расшыфраваць» лісты вайнаў з фронту ў тыл і з тылу на перадавую. Перавага ў падборы для публікацыі аддавалася, з вядомых прычын, лістам салдат і афіцэраў Беларускіх франтоў, а таксама партызанскіх атрадаў, якія вызвалілі Беларусь. Прадстаўлены практычна ўсе раёны Брэсцкай вобласці, іншыя рэгіёны Беларусі і былога СССР.

Асобнымі главамі прадстаўлены лісты абаронцаў Брэсцкай крэпасці, гісторыя дзённікаў пісьменніка-патрыёта Сяргея Смірнова, лісты вязняў фашысцкіх лагераў.

Удалося сабраць сотні салдацкіх «трохвугольнікаў», «пахавальных», архіўных здымкаў. Прасочаны дзясяткі лёсаў.

Сярод тых, чые адроджаныя літаральна з нябыту франтавыя лісты будуць апублікаваныя, — воіны розных нацыянальнасцяў, якія пралівалі кроў на беларускай зямлі і на іншых палях жорсткіх бітваў, іх маці і жонкі.

Кнігу можна не толькі заказаць, аказаць спонсарскую дапамогу ў выданні, але і папоўніць франтавымі лістамі, салдацкімі «трохвугольнікамі», архіўнымі фотаздымкамі, калі такія захаваўся ў вашых хатніх альбомах...

Усім, каму дарагая памяць нашых дзядоў, маці і бацькоў — пераможцаў, просім адгукнуцца!

Падрабязнасці ўдзелу ў праекце глядзецца тут: <https://ulej.by/project?id=975897> або на старонцы аўтара кнігі ў інтэрнэце <https://a-volk.by>.